

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор В. М. Алфімов

Reviewer – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor V. M. Alfimov

УДК: 37.13.42

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТІ ПІКЛУВАННЯ У УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

А. Л. Ускова

У статті розглянуто сучасні педагогічні умови формування цінності піклування у школярів основної школи.

***Ключові слова:** виховання, цінність піклування у учнів основної школи, дитяче піклування, педагогічні умови.*

З перетворенням України на незалежну державу виховання стало необхідною справою українського народу. Розширення та реформування системи освіти покликані стати основою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу кожної особистості; національного відродження країни, її становлення як демократичної держави. На сьогодні швидкість розвитку науки спонукає освітян гнучко реагувати на зміни, як економічні так і соціальні, що можливе лише за умов розбудови навчально-виховного процесу на основі загальнолюдської моральності. Тому процес формування у учнів основної школи цінності піклування є пріоритетним, як на сьогодні. Майбутнє залежить від того, якими будуть її громадяни – майбутнє покоління, наскільки у них будуть сформовані: активна морально-життєва позиція, національна самосвідомість, готовність відповідально ставитись до життєвих позицій та цінностей.

Моральне виховання підростаючого покоління на основі формування готовності до піклування, добродіяння як осмислену проблему презентують дослідження І. Беха, Є. Бондаревської, А. Бойко, О. Докукіної, В. Москалець, Д. Пащенко, І. Підласого, О. Сухомлинської та ін.

Аналіз історико-педагогічних праць А. Дістервега, М. Монтеня, Т. Кампанелли, Я. Коменського, Д. Локка, А. Макаренка, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського, С. Шацького та ін. свідчать про необхідність утвердження гуманістичних педагогічних ідей у процесі виховання. Значення гуманізму та добродіяння, що включає в себе широке поняття піклування та опіки у вихованні молодого покоління, піднесли на високий рівень представники української педагогічної думки В. Дурдуківський, О. Духнович, П. Житецький, В. Наукменко, С. Русова, Я. Чепіга, С. Черкасенко та ін. Спрямування на добродійність (піклування або опіку) як рушійну силу самореалізації особистості стало основою новаторських виховних концепцій, затверджених такими педагогами, як П. Блонський, Г. Ващенко, О. Захаренко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.

Актуальність порушеної проблеми формування піклування у педагогічній діяльності та її недостатня теоретична висвітленість у вітчизняній педагогіці, а також необхідність практичного впровадження у виховний процес поняття цінності піклування, спонукає нас до розгляду педагогічних умов формування цінності піклування у учнів основної школи у виховному процесі через: системо-творчий підхід, що є стратегією формування процесу виховання цінності дитячого піклування; інтеграцію виховних впливів у системі формування дитячого піклування як важливої цінності; алгоритм дій: учителів, соціально-психологічної служби, замістника директора з виховної роботи та педагога організатора комплексної виховної роботи у системі середнього загальноосвітнього навчального закладу; організації мультидисциплінарної команди для запровадження соціальних проектів та програм: «Піклування у сім'ї», «Четвероногі друзі», «Багатодітна родина», а також тренінгових вправ «Вчинок-опіка», «Вчинок-піклування» для учнів середнього шкільного віку.

Метою статті є теоретичне обґрунтування проблеми педагогічних умов формування цінності піклування у учнів основної школи у загальноосвітньому навчально-виховному закладі.

Сучасний середній загальноосвітній навчально-виховний заклад є могутнім чинником виховання, що включає в себе процеси формування їх життєвих компетентностей, орієнтирів, цінностей, моральності, національної гідності, патріотизму.

У реалізації завдання виховання та формування цінностей (зокрема, цінності піклування в учнів загальноосвітніх закладів) позанавчальна

діяльність є одним із найважливіших місць у виховних заходах класу. Класні години, тижні соціального захисту, місячник правової освіти, уроки основи здоров'я, етики та ін. дають учням необхідні знання, які виховують почуття відповідальності та турботи до всього оточення – до природи і тварин, дітей з особливими потребами, дітей-сиріт, загублених або покинутих дітей, до людей поважного віку тощо.

У роки незалежності України вчені досліджували проблеми духовно-морального відродження розвитку національної освіти і виховання, окремі напрямки формування національної самосвідомості учнів. Важливість у вихованні підростаючого покоління окреслена в провідних освітянських документах:

- Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту».
- Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності.
- В Указі президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формуванні здорового способу життя у підростаючого покоління».
- Національній доктрині розвитку освіти.
- Стратегії національної безпеки України та ін.

Загальноосвітній навчально-виховний заклад на сучасному етапі є унікальним інститутом зі значним потенціалом щодо виховання школярів основної школи. Але водночас залишаються невикористані резерви формування цінності дитячого піклування в умовах таких закладів. Це актуалізує обґрунтування та впровадження педагогічних умов, які б забезпечили формування цінності дитячого піклування.

Педагогічні умови формування цінності дитячого піклування ми розглядаємо як одну зі структур педагогічних технологій. Завдяки їм надається змога ефективно впроваджувати (здійснювати) педагогічні впливи та формувати цінність піклування у учнів основної школи на високому рівні.

За твердженням В. І. Андрєєва, педагогічні умови – це результат “цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей” [1].

Сучасні дисертаційні дослідження, які виконувалися в контексті проблеми морального виховання школярів, вивчають умови формування таких моральних чеснот, як гуманне ставлення (К. Дорошенко),

доброчесність (О. Степанова), доброзичливість (Л. Сологуб), піклування (І. Д. Бех) та ін. Предметом окремих педагогічних досліджень стали моральна свідомість (В. Плахтій), моральні основи поведінки (О. Доукіна), моральні вчинки (І. Кравченко), гуманні якості (В. Коротєєва, О. Мильникова, І. Тадеєва, Г. Ясякевич), моральні цінності (Г. Бондаренко, О. Коркішко, С. Мукомел, Л. Ороновська), духовні потреби (Г. Авдіянець, Ж. Петрочко) та ін.

У сучасній педагогічно-психологічній літературі "умова" розкривається як видова пара до родових понять "обставина", "середовище", "обстановка" (В. Дряпіка, Л. Коваль, О. Олексюк та ін.). Тому пріоритетним завданням дослідження вважаємо з'ясування обставин, які формуватимуть цінність дитячого піклування. До педагогічних умов, що забезпечують дієвість зовнішніх й внутрішніх факторів, слід віднести такі [7]: 1) психологічні фактори – наявність позитивної Я-концепції; впевненість у собі й визнання власної унікальності; компетентність; 2) педагогічні фактори – позитивне емоційне тло, прийняття та шанобливе ставлення до дитини з боку значущих сторонніх людей; організація педагогічного процесу, що базується на глибинній взаємодії; обстановка співпраці й співтворчості; демократичний стиль спілкування; урахування інтересів й потреб дитини; успішність навчання.

Названі вище педагогічні умови взаємодіють одна з одною і є необхідними для ефективного функціонування поетапної методики виховання цінності піклування учнів основної школи у процесі позакласної роботи, яка стане предметом подальшого нашого дослідження, як спроба алгоритмізації виховного процесу, що передбачає три обов'язкових кроки у системі реалізації виховного впливу на особистість дитини: зміст матеріалів; стиль відносин, що виховують; вироблення досвіду з метою виконання триєдиної мети морального виховання – інформаційної, ціннісно-орієнтаційної, практично-дієвої.

Формування цінності піклування у учнів основної школи ми розглядаємо, як здатність його до добровільного, самостійного, особистісно вмотивованого та гуманістично спрямованого вчинку з метою безкорисливої допомоги тим, хто її потребує.

В структурі формування цінності піклування у учнів основної школи виокремлюємо такі взаємопов'язані та взаємообумовлені компоненти: суб'єктно-особистісний; практично-діяльнісний, потребово-мотиваційний;

Задля досягнення високих рівнів сформованості дитячого піклування, ефективності виховного процесу, якості очікуваних результатів необхідно дотримуватись: поетапного формування цінності піклування у учнів основної школи; педагогічних умов, які базуються на розумінні процесу морального розвитку учнів основної школи й реалізуються в конкретизованих завданнях на кожному етапі.

Комплексний підхід до організації виховної системи основної школи з метою виховання цінності дитячого піклування у процесі позакласної роботи є однією з педагогічних умов ефективного розв'язання означеної проблеми.

Системно-комплексний підхід передбачає концентрацію змісту, методів, форм виховної роботи (патріотичні, художньо-естетичні, трудові та ін.), які ґрунтуються на принципах гуманізму, превентивності, наступності, системності; послідовності вимог до вихованців; суб'єкт-суб'єктної взаємодії; адекватності у психологічному вихованні; у принципі технологізації, який підпорядкований досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що спрямовує науково обґрунтовані дії педагога та вихованців; у принципі національної спрямованості. Кожен принцип та їх гармонійне поєднання є запорукою ефективного виховного процесу і важливою складовою виховної системи.

Елементи комплексного підходу впроваджувалися у провідних країнах Західної Європи, США, Росії та в Україні ще на початку ХХ ст. (А. Фер'єр, О. Декролі, Б. Шульц). Практична реалізація даного принципу особливо яскраво виявилася у теоріях, що акцентували увагу на формуванні особистості через її творчий саморозвиток методами активної пізнавальної діяльності та засобами мистецтв: виховна концепція естетизації особистості (Е. Зальвюрк, Л. Ліхтварк, Я. Мамонтов), реформаторське крило "школи виховання" (П. Каптерев, В. Вахтаров, М. Чехов); "вільне виховання" (Е. Кей, М. Монтесорі, К. Ентцель, І. Горбунов-Посадов, Я. Чепіга, С. Русова), індивідуальна педагогіка (О. Музиченко).

Забезпечення процесу формування цінності дитячого піклування є другою необхідною педагогічною умовою ефективного виховання, яке реалізується на етапі підготовки учнів до піклування за рахунок спеціально організованих занять у процесі організації позакласної роботи. Систематична моральна освіта – необхідна і важлива ланка в процесі морального виховання учнів основної школи з метою оволодіння

вихованцями нормами і правилами поведінки, сукупністю знань про моральні принципи та цінності суспільства, відповідно до яких особистість повинна жити. На цьому етапі морального виховання учні основної школи повинні: добре запам'ятовувати правила; розуміти та усвідомлювати сутність, обумовленість правил і норм поведінки, які сприяють формуванню моральних оцінок і високих мотивованих вчинків задля здійснення правильних дій. У сучасних педагогічних дослідженнях (І. Бех, В. Білоусова, В. Мясищев, О. Савченко, Е. Старовойтенко, О. Сухомлинська) [6] відзначається, що виховання на основі засвоєння певних цінностей є головним напрямом у формуванні особистості, її духовного світу та духовної культури.

Психологічні дослідження (В. Абрамова, К. Абульханова, Ж. Піаже, М. Чикалов) доводять, що когнітивний компонент моральної свідомості забезпечує моральну компетентність людини, її вміння реалізовувати власні інтереси, узгоджуючи їх з позиціями оточуючих людей та суспільства. В цілому – це чітка, узгоджена група ментальних здібностей, які допомагають особистості зрозуміти зв'язки етично-морального плану й виробити систему когніцій, що лежать в основі моральної діяльності й поведінки особистості, що визначають рівень її соціалізації й необхідні для розкриття особистісного потенціалу, самоактуалізації людини. Тому збагачення ментального простору учнів у сфері моральних принципів є необхідною умовою для дитини у міру її вікових розумових можливостей - "слід давати точні, науково відпрацьовані визначення певних моральних категорій і понять" (І. Д. Бех).

Розвиток суспільної і особистісної моральності стимулюють найвищі етичні цінності, які стануть регулятором людських відносин, братимуть участь у соціальному житті та стануть надбанням більшості, проникнуть у свідомість і почуття й, найголовніше, увійдуть у практичні взаємини людей.

Четверта педагогічна умова успішного формування цінності дитячого піклування – інтегрування в освітній процес методів і форм орієнтованої виховної роботи з учнями основної школи. В основі її реалізації лежить потреба визначення індивідуального рівня піклування та опіки, які залежать від звички робити добро, виявляти доброту і ступені готовності жертвувати особистими інтересами ради інтересів іншого. "У вчинку добра вирішує людина проблему творення блага без зацікавленості у вдячності. Давати благо, не сподіваючись на вдячність, – це добро. Немає

корисливого добра." [5]. Доведено, якщо умови виховання спонукають дитину пережити задоволення від власного вчинку на користь іншої людини, тоді формується гуманістична направленість, спрямованість до піклування тощо.

Системно-творчий етап організації дитячих вчинків піклування у позакласній виховній роботі передбачає створення відповідних ситуацій, що спонукають учнів основної школи до прояву доброти, гуманістичної мотивації вчинків, піклування та опіки. Формування внутрішнього світогляду, розрізняючи різні моральні цінності для втілення їх у конкретний поведінковий акт, вчинок опіки та піклування; збагачення практичного всебічного гуманістичного досвіду дитини, на основі якого вона отримувала знання, вміння, навички, досвід спілкування; накопичення у свідомості учнів основної школи емоцій, які визначають стійкість набутих звичок поведінки.

Отже, дотримання необхідних педагогічних умов, врахування всіх аспектів впровадження комплексної виховної системи та поетапної методики виховання учнів основної школи з формуванням здатності до піклування створює розвивально-виховне середовище, у взаємодії з яким у вихованців формується здатність до піклування, створюються ті природні оптимальні умови, за яких учень з об'єкта виховання перетворюється на суб'єкт індивідуального морального розвитку.

Перспективами подальшого дослідження є: експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов та методик формування цінності піклування у учнів основної школи через виховну роботу загальноосвітніх навчальних закладів.

Література

1. Андреев В. И. Педагогика Учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. / В. И. Андреев. – Казань, 2000. – 600 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2006. –235 с.
3. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Стратегія проектування / І.Д. Бех // Вісник Житомирського держ. ун-тету ім. І. Франка. – 1999. – №3. – С.42-43.
4. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д. Бех. – К., 1998. – 155 с.
5. Кириленко Т.С. Вчинок добра / Т.С.Кириленко / В кн.: Основи психології / За заг. ред. О.В.Киричука, В.А.Роменця. – Вид. 6-те, стереотип. – К.: Либідь, 2006. – С. 553.

6. Цінності освіти і виховання: науково-методичний збірник / Ред. О.В. Сухомлинської. – К.: АПН України, 1997. – 224 с.

7. Щоголева А.В. Педагогические условия становления ценностного самоотношения младших школьников / А.В.Щоголева // Материалы 38-й научно-практич.конференции студентов и аспирантов. – Комсомольск-на-Амуре, 1999. – С.100 – 105.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТИ ЗАБОТЫ У УЧЕНИКОВ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ

А. Л. Ускова

В статье рассматриваются современные педагогические условия формирования ценности заботы у учеников основной школы.

Ключевые слова: *воспитание, ценность, заботы у учеников основной школы, детская забота, педагогические условия.*

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF CARE VALUE FORMING AT BASIC SCHOOL PUPILS

A. L. Uskova

The article deals with modern pedagogical conditions of care value forming at pupils of basic school.

Keywords: education, the value of care at basic school pupils, childish care, pedagogical conditions.

Ускова Альона Леонідівна – аспірант Мелітопольського державного педагогічного університету. Соціальний педагог гімназії № 9 Мелітопольської міської ради (м. Мелітополь, Україна) malena19.77@mail.ru

Uskova Alyona Leonidivna – Aspirant of Melitopol State Pedagogical University, Social pedagog, Gumnasium # 9 of Melitopol Local Council (Melitopol, Ukraine) malena19.77@mail.ru

Uskova A.L. - the aspirant of Melitopol State Pedagogical University named after B. Khmelnytsky

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Мелітопольського державного педагогічного університету ім.Б.Хмельницького, Л. Ю. Москальова

Reviewer – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Melitopol State Pedagogical University named after B. Khmelnytsky, L.Yu. Moskal'ova